

Peterio Hallo nuotr.

GALIOS AROGANCIJA IR NEOLIBERALI UNIVERSITETŲ KONTROLĖ

*Su australų sociologe Raewyn CONNELL kalbasi
Almantas SAMALAVIČIUS*

Raewyn Connell yra viena iškiliausių Australijos socialinių mokslininkų, atlikusi nemažai reikšmingų sociologijos, politikos mokslų, edukologijos tyrimų. Tarptautiniu mastu žinomi jos veikalai „Lytis: pasaulinė perspektyva“ (bendraautorė Rebecca Pearse, trečias leidimas 2015), „Susidūrimas su nelygybe“ (2011), „Pietietiška teorija“ (2007), „Vyriškumas“ (1995), „Mokyklos ir socialinis teisingumas“ (1993), „Lytis ir galia“ (1987), „Valdančioji klasė, valdančioji kultūra“ (1977) ir daugelis kitų. Svarbus rodiklis, kad knygos išverstos į devyniolika pasaulio kalbų.

Su Sidnėjaus universiteto profesore Raewyn Connell kalbėjomės apie tai, kokį poveikį neoliberalizmo ideologija ir praktika daro aukštajam mokslui globaliu mastu.

Almantas Samalavičius. *Pastaraisiais dešimtmečiais neoliberalizmas įsigali visame pasaulyje. Daugelis politinių partijų, turinčių skirtingas šaknis, nors įnirtingai grumiasi tarpusavyje dėl ideologinių nuostatų, tačiau puikiai sutaria, vykdydamos neoliberalias programas, ypač tais atvejais, kai jos susijusios su aukštojo mokslo restruktūrizacija. Nepaisant daugybės bandymų pasipriešinti neoliberaliam aukštojo mokslo posūkiui, ši tendencija kol kas sėkmingai skinasi kelią globaliu mastu. Kas lemia, kad neoliberali „darbotvarkė“ yra tokia stipri, regis, net visagalė? Kodėl aukštasis mokslas toliau reformuojamas neoliberaliu stiliumi, kuris nepriimtinas didžiąjai akademikų, studentų ir net visuomenės daliai įvairiuose pasaulio kampeliuose?*

Raewyn Connell. Neoliberalizmas visada įgydavo galią, pasitelkdamas maištą. Įprastinė procedūra – valdžia gaunama daugmaž legaliu būdu, o tada primeta-

ma „rinkos“ darbotvarkė, kuri aukštąjį mokslą paverčia preke, nes vadovaujasi privačiais interesais ir diegia vadybininkų kontrolę. Esą čia ir yra „realizmas“, reali politika, neva taip reikalai klostosi tikrame pasaulyje. Tai tiesa, jei tikroju pasauliu laikomas korporacinis kapitalizmas, o kitkam esame akli ir kurti.

Štai taip yra veikiama, ir ištisos valstybės persimeta prie neoliberalaus režimo. Štai tokiu būdu, pasitelkus korporatyvinius modelius, transformuojamos viešojo sektoriaus sritys – sveikatos apsaugos, socialinės gervės užtikrinimo agentūros, net kalėjimai ir teisėsauga.

Dabar tokią pačią darbotvarkę imama taikyti ir universitetams. Australijoje šio posūkio istorija itin keista. Jis prasidėjo praėjusio amžiaus 9-ajame dešimtmetyje, kai į valdžią atėjo nacionalinė darbo (socialdemokratų) partija. Tuo metu dominavo dešinioji šios partijos frakcija, dirigavusi visai veiklai. Pietų neoliberalizmo globa-

lią versiją ji pavertė valstybės raidos strategija, nes labiau rūpėjo įgyti pranašumą, varžantis globaliose rinkose, negu subalansuoti pramonės plėtrą savo šalyje.

Visi Australijos universitetai tada buvo viešieji, o mokslas nemokamas. Naujasis švietimo ministras, dešinėsios frakcijos narys, 1988–1989 m. ėmėsi reformų, kurios nuo to laiko įgavo tęstinumą ir darėsi vis gilesnės. Buvo įvestas mokestis už mokslą ir jis be paliovos auga. Universitetus imta laikyti ne viešosios sistemos dalimi, bet firmomis, kurios, užuot bendradarbiavusios, varžosi tarpusavyje. Aukštasis mokslas buvo paverstas eksporto industrija, vis labiau priklausoma nuo užsienio (ypač Pietryčių Azijos ir Kinijos) studentų, mokančių labai didelį mokestį už studijas.

Aukštųjų mokyklų vadovai įgavo didžiulę galią tiek studentų, tiek dėstytojų atžvilgiu. Universitetai, pertvarkyti pagal pelno siekiančių korporacijų modelį, tas funkcijas, kurias anksčiau atlikdavo pats aukštųjų mokyklų personalas, vis dažniau perleidžia verslo bendrovėms. Vis daugiau dėstytojų dirba pagal laikinas sutartis, tai jau „įprastas“ įsidarbinimo būdas. Taigi, universitetų pobūdis radikalai pakito.

Per pastarąjį dešimtmetį Australijoje įsikūrė vos keltas naujų privačių universitetų (didžiausią iš jų remia Katalikų bažnyčia), tačiau paslaptimis buvo privatizuota visa viešųjų universitetų sistema.

Neoliberalizmas niekada nebuvo populiarus. Neįtikėtiną galią jis įgauna anaipol ne todėl, kad ši darbotvarkė neva patinka tiems žmonėms, kuriems ji taikoma. Stiprybę jam teikia korporatyvinės ir valstybinės galios kombinacija, žlugdanti bet kokias alternatyvas. Toks politinis režimas lėmė, kad viešieji universitetai praranda viešuosius finansavimo šaltinius, todėl yra priversti pereiti prie korporatyvinio modelio. Kad aukštasis mokslas „tinkamai“ tenkintų verslo interesus, į universitetų tarybas skiriami turtingi verslininkai ir verslininkės. Toks akademinės valdžios perėmimas kartais sulaukia rimto pasipriešinimo. Australijoje tą bando daryti universitetų darbuotojų profesinės sąjungos, Pietų Afrikoje – juodaodžių studentų sąjūdis. Vis dėlto opozicija kol kas neturi tokios paramos, kokią universitetų vadovybei užtikrina korporacijos ir politinis elitas.

Viename iš naujausių savo straipsnių pabrėžiate, kad neoliberalizmo nederėtų laikyti „Šiaurės“ reiškiniu, nes šią ideologiją ir finansinę politiką pirmiausia išbandė ir pritaikė Čilės karinė valdžia, smurtu nuvertusi socialistų vyriausybę. Tačiau globali Šiaurė labai entuziastingai perėmė šią ideologiją, taikydama ją įvairiose sferose, net institucijoms, kurios neturėtų būti laikomos pelno siekiančiomis (ypač aukštasis mokslas). Ši tendencija turi nemažai kritikų. Universitetų komercializacijos keliamus pavojūms, kenksmingas pasekmes aptarė ir buvęs Harvardo universiteto rektorius Derekas Bokas. Tačiau įvairių šalių politikai, svaigstantys nuo atsivėrusios neoliberalizmo perspektyvos, nepaiso jokių perspėjimų. Kokie veiksniai skatina aukštojo mokslo virsmą preke? Kaip toli galima nueiti šiuo pavojingu keliu?

Derekas Bokas vadovavo Harvardui – mažam privačiam universitetui, kuris maudosi korporatyvinių pinigų jūroje. Keista, kad aukštojo mokslo suprekinimas kelia nerimą ir jam!

Universitetai visada susiję su socialine galia. Viduramžiais glaudūs ryšiai siejo juos su Bažnyčia ir valstybe. XIX a. Prūsijoje išrastas tyrimų universitetas buvo susietas su moderniosios valstybės biurokratija, o vėliau – su kapitalistinės raidos darbotvarkė. XX a. universitetus steigė postkolonijinės vyriausybės, siekdamos užtikrinti sėkmingą savo šalių plėtrą.

Tad neoliberalistinis universitetų perėmimas tam tikru atžvilgiu laikytinas aukštojo mokslo pertvarkymu pagal šiuolaikiniame pasaulyje dominuojančios galios – transnacionalinių korporacijų su vietiniais jų sąjungininkais – poreikius.

Kita vertus, universitetai pasidavė korupcijai, o ji pražūtinga visoms viešosioms institucijoms. Neoliberali etika laikosi požiūrio, kad bet kokią socialinę vienetą, net šeimą, galima apibūdinti pagal pelno ir nuostolių santykį. Taigi, visas socialinio gyvenimo formas – nuo valstybės institucijų, kooperatyvų iki savanorių organizacijų – turėtų perimti pelno siekiantys vadybininkai. Verslas atrado, kad iš socialumo galima pelnytis lygiai taip, kaip pelnomasi iš žemės išteklių.

Reikia nemenkų gebėjimų, kad perprastum, kaip pasipelnyti iš viešojo aukštojo mokslo ir tyrimų, tačiau

neoliberalams išradingumo nestinga, kantriai pasidarbavę, jie šioje srityje jau nemažai nuveikė.

Pasak aukštojo mokslo analitiko Henry A. Giroux, tiek Šiaurės Amerikoje, tiek Jungtinėje Karalystėje ir kitose Europos šalyse vykdomas plataus masto, nors ir skirtingos prigimties išpuolis prieš aukštąjį mokslą: „Egzistuoja bendras įsitikinimų ir praktikų rinkinys, verčiantis aukštąjį mokslą tapti korporacijų galios ir vertybių tarnu.“ Beveik visur reikalaujama, kad universitetai būtų pelningi, užsidirbtų lėšų savo personalui ir programoms išlaikyti, jautriai reaguotų į rinkos pokyčius ir pan. Kokios universiteto vertybės jau paaukotos ant šios naujos religijos altoriaus?

Nė kiek nestebina, kad atsirado ši nauja religija. Jos principai gerai pažįstami, vieną iš septynių didžiųjų nuodėmių – godulį – papildoma dar dvi – puikybė ir pavydas.

Štai godulys. Po Australijos universitetų perėmimo, kai vis didesnė juose atliekamo darbo dalis perleidžiama pašaliniams asmenims arba atitenka jokių socialinių garantijų neturintiems darbuotojams, aukštųjų vadybininkų pajamos šovė aukštyn neregėtu greičiu – vicekancleriai (t. y. prezidentai arba rektoriai) dabar gauna daugiau kaip milijoną dolerių per metus, nes prie atlyginimo jiems pridedamos dar ir priemokos už papildomus „pasiekimus“. Ne ką mažiau gauna vyresnieji vadybininkai, kurių dalis parenkama iš akademičių, bet pastaruoju metu vis dažniau ateina iš korporatyvaus verslo. Jiems mokama keliskart daugiau negu aukščiausio rango dėstytojams. Didžiama universitetų teigia nesiekiantys pelno, tačiau būtent iš jų pelnosi naujasis vadybininkų elitas.

Štai puikybė. Universitetų vadybininkai samdo žiniasklaidą, reklamos agentūras, kad girtų jų instituciją ir padėtų pritraukti kuo daugiau mokių studentų. Viešasis universitetų įvaizdis dabar yra blizgus ir karikatūriškas, nes kuriamas, pasitelkiant visus įmanomus reklaminius triukus pagal viešųjų ryšių specialistų supratimą. Nenuostabu, kad jų, turinčių menką darbo universitete patirtį arba išvis jos neturinčių, veiklos rezultatas – reklaminių stereotipų popuri: dailūs besi-

juokiantys studentai, mokslininkai su kombinezonais, dėvimais laboratorijose, gotikinės arkos, vicekancleriai, apsvilkę ceremonijoms skirtomis togomis ir t. t.

O štai pavydas. Jis dabar institucionalizuotas „reitingų lentelėse“, kurias taip entuziastingai braižo neoliberalūs vadybininkai. Paskelbus eilinius kasmetinius reitingus, nuvilnija pagyrų banga, pasipila gaudūs pasiaiškinimai, bandoma rasti kokias nors kitokias reitingų lenteles, pagal kurias konkretus universitetas atrodytų gerai veikiantis. Kalbant rimčiau, dabartinė sistema nepaliaujamai daro spaudimą, kad universitetai imtųsi tokios veiklos, kuri užtikrintų kuo aukštesnę reitingo vietą, ypač svarbios publikacijos „prestiziniuose žurnaluose“. Visa tai reiškia, kad lipte prilimpama prie konvencijų, kurias globalioje Šiaurėje sukūrė labiausiai privileijuotos institucijos.

Kas dėl to jau paaukota? Pasitikėjimas, kuklumas, įsipareigojimas tiesai, kolegiškumas...

Jei vertybės, kuriomis universitetų veikla tegul ir su išlygomis grindžiama nuo pat viduramžių, užleidžia vietą toms, kurias puoselėja komercinės struktūros, sakykite, kokio pobūdžio institucija užima universiteto vietą? Ar gali būti, kad sektinu ateities modeliu taps universitetas, veikiantis kaip transnacionalinė verslo korporacija? Kokia bus šios transformacijos kaina?

Nederėtų romantizuoti universitetų istorijos. Tiesos paieškų aukso amžiaus nebuvo niekada. Jau minėjau, kad universitetai glaudžiai susiję su socialine galia. Nerečiau jie tapdavo netgi tos galios įrankiais – prisiminkime, kokią poziciją Vokietijos, Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos universitetai užėmė prieš gerą šimtmetį, įsiplieskiant Pirmajam pasauliniam karui. Nepamirškime ir JAV universitetų laikysenos McCarthy'o laikais, kai vyko Šaltasis karas.

Tačiau šiuolaikinio neoliberalaus universiteto įsigalėjimas reiškia dar didesnę visų akademinio gyvenimo aspektų subordinaciją negu kada nors anksčiau per visą jo istoriją. Juk pačios institucijos viduje neoliberalizmas veikia kaip griežta kontrolės sistema, pasireiškianti ne tiek tiesiogine prievarta, kiek galios arogancija. Pavyzdžiui, naujus dekanus, kuriuos anksčiau

rinkdavo ar parinkdavo pačios akademinės bendruomenės įgaliojimai atstovai, dabar skiria vadybininkai. Visus pokyčius įtvirtina nuasmeninta, iš viršaus priimama dėstymo, tyrimų, išlaidų, darbo krūvių, darbo erdvės ir t. t. kontrolė. Naująja akademinio gyvenimo norma tapo priklausomybės ir pernelyg didelių darbo krūvių kombinacija.

Socialinė neoliberalaus užvaldymo kaina nėra universitetinio lavinimo žlugimas. Šiaip ar taip, aukštąjį išsilavinimą įgyja vis daugiau žmonių – tuo ypač giriasi universitetinės sistemos lobistai. Kaina, kurią jau mokame, yra tai, kad aukštasis išsilavinimas praranda anksčiau turėtą vertę, o universitetas nebeatlieka kultūrinio savo vaidmens. Universiteto teikiami laipsniai vis dažniau susiję vien su profesiniu lavinimu, t. y. už pinigus, išleistus mokslui, įgyjama vien ekonominė vertė. Žinoma, profesinis lavinimas yra teisėta universitetinių studijų dalis, tačiau jis visada buvo derinamas su intelektualiniu išsilavinimu, kritiniu mąstymu ir kultūros lygio kėlimu. Tą balansą dabar išderino posūkis vien profesinio lavinimo link, nes ištekliai skiriami būtent tam, ką galima pelningai parduoti individualizuotoje rinkoje.

Universitetai, aukščiau už viską iškeliantys kultūros vertę, buvo vietos, kur imamasi sunkių tiesos paieškų, pasitelkiant argumentus ir tyrimą. Todėl taip vertinamas sociokultūrinis jų vaidmuo. Neoliberali vadyba, pasitelkdama melagingą savireklamą, skatindama korporatyvinį pagyrūniškumą, versdama keliaklupsčiauti dėl prestižo ir pajamų, išstumia vieną dalyką, kurio visuomenei labiausiai reikia iš universitetų, – tai bekompromisinė ištikimybė tiesai. Įsigalint „posttiesos politikai“, Trumpo režimas JAV, Putino – Rusijoje, o Kinijoje Xi varžosi, kuris geriau užmaskuos tikrovę ir apmulkins visuomenę, iškraipydamas faktus. Štai kodėl universitetų išstūmimas iš tiesos paieškų zonos yra toks pražūtingas.

Kai kuriose pasaulio valstybėse, na, kad ir Prancūzijoje, neoliberalus posūkis paskatino universitetų privatizaciją. Raginama sekti privačių prestižinių JAV universitetų pavyzdžiu, nes jie laikomi puikiai funkcionuojančiomis aukštojo mokslo institucijomis. Ar ga-

lima privatizavimą laikyti universaliu vaistu aukštojo mokslo ligoms gydyti? Juk įvairių šalių socialiniai, kultūriniai, ekonominiai kontekstai labai skirtingi...

Pastaruoju metu atlikta nemažai naujų tyrimų, susijusių su pelno siekiančiais universitetais. Iš esmės jie tapo profesinėmis mokyklomis, kurioms būdingi glaudūs ryšiai su vietos verslininkais, mielai patariančiais, kokias studijų programas derėtų diegti. Studentams siūlomos reliatyviai pagerintos galimybės įsitvirtinti darbo rinkoje, tačiau beveik nieko daugiau.

Aukščiausiai vertinami privatūs JAV universitetai – Harvardas, Princetonas, Stanfordas ir kiti – buvo sumodeliuoti pagal viešųjų universitetų pavyzdį. Kadai Harvardas toks ir buvo, XVII a. įkurtas Masačiusetse pastoriams lavinti. Dabar skiriamasis bruožas yra tai, kad jie turi didžiulę paramą – tai kapitalas, dovanotas ar skirtas turtingiausių JAV korporacijų. Šie pinigai (vien Harvardas disponuoja 44,6 milijardais JAV dolerių) leidžia jiems pirkti aukščiausio akademinio elito paslaugas, statyti puikiausius rūmus, įsigyti brangiausių įrangą. Jų tyrimus, ypač tokiose srityse kaip biomedicina, inžinerija, kompiuterija, iš dalies remia didžiosios korporacijos, iš dalies JAV vyriausybė (biomedicinos tyrimai, kariniai užsakymai).

To pakartoti neįmanoma niekur pasaulyje. Paprasčiausiai kvaila manyti, kad kur nors kitur veikiančius viešieji universitetai įstengtų bent iš dalies jiems prilygti. Štai kodėl „reitingų lentelės“ yra iš esmės klaidinančios, nes neatsižvelgiama į struktūrinę situaciją.

Labiau įprastas privačių universitetų augimas vyksta Brazilijoje. Ten viešieji universitetai vykdo įspūdingus tyrimų projektus, o privatūs universitetai, kurių skaičius daug didesnis, funkcionuoja kaip profesinio rengimo mokyklos. Paradoksalu tai, kad daugiau studentų iš privilegijuoto socialinio sluoksnio renkasi viešuosius, o ne privačius universitetus.

Šalia daugelio kitų visuomeninių funkcijų, kurias atlieka universitetai, jie laikomi ir centrais, kritiškai apmąstančiais visuomenės raidą. Tačiau aukštajam mokslui ir tyrimams tampant preke, aiškėja, kad šios svarbios misijos iš esmės nebeįmanoma atlikti. Ar ne-

oliberalizmo ideologija persiėmę universitetai apskritai gali pretenduoti į tokį vaidmenį? Jeigu ne, tada kyla natūralus klausimas, ar atsisakydami įsipareigojimo tiesai, jie dar gali vadintis universitetais?

Universitetai ne visada buvo ištikimi socialinei kritikai. Būdami religinėmis institucijomis, jie saugojo religinę dogmatiką, kai kurie tą daro iki šiol. Autoritarinių režimų valdomose šalyse universitetai griežtai kontroliuojami, juose dirbantiems žmonėms nurodoma, ką galima sakyti ir daryti, o ko ne. Pavyzdžiui, 2016 m. po maišto Turkijoje atliekant ideologinį valymą, daug akademinio sluoksnio žmonių buvo suimta, mokslinės konferencijos atšauktos, primestas ideologinis konformizmas. Kinijoje diktatūra siekia užkirsti kelią socialiniams protestams, pavyzdžiui, drabužių industrijoje, ir užgniaužia bet kokį pasipriešinimą.

Neoliberalus universitetų perėmimas tokiose šalyse kaip Australija, žinoma, nėra susijęs su tiesioginėmis represijomis. Jis labiau primena smauglio pastangas auką uždusinti. Pelno siekiančiose institucijose nėra vietos disidentizmo dvasiai. Korporatyvinis universitetas vidinį disidentizmą laiko ekonomine kliūtimi, mažinančia gaminio kainą, todėl tarybos, sudarytos iš verslininkų, stengiasi atsikratyti vidaus kritikų. Australijos neoliberalai apdairiai pasirūpino, kad universitetų tarybose neliktų vietos nei studentų, nei dėstytojų atstovams, kad išnyktų diskusijų forumai, organizuo-

tos kolektyvinio sprendimų priėmimo formos, o kritinis akademinės kultūros tonas būtų nuslopintas.

Vis dėlto perdėtai vertinti vadybininkų galias, šio režimo piktavališkumą būtų rizikinga. Jų valdžia bent jau kol kas nėra absoliuti, tą rodo nesiliaujantys mėginimai primesti visuotinę kontrolę. Kodėl vadybininkai taip saldžiai postringauja apie akademinę laisvę ir įvairovę? Viena vertus, tai gali būti paprasčiausia veidmainystė, juo labiau kad jie kaip įmanydami stengiasi jas abi suvaržyti, todėl į vadovaujančius postus skiria išimtinai savo klubo narius. Antra vertus, pats faktas, kad jie yra priversti veblenti apie tokius dalykus, patvirtina – universitetas kaip socialinės kritikos vieta ir nevaržomo mąstymo idėja tebėra reikšmingas. Iš tikrųjų kuo smarkiau universitetų vadovai įsivelia į verslo manipuliacijas, reitingų ir savireklamos žaidimus, tuo labiau jų patikimumas darosi priklausomas nuo nepriklausomų mąstytojų, dirbančių universitete.

Tad mano atsakymas toks – universitetai dar gali išlaikyti savąjį sociumo ir kultūros kritiko statusą. Aišku, tiesos paieškos bus susijusios su nenumatytais sunkumais, reikės diegti naujas raiškos formas, megzti naujus socialinius ryšius, kad ši funkcija būtų tinkamai vykdoma, tačiau tokia galimybė išlieka, o ar ji nebus prarasta, priklausys nuo paties akademinio sluoksnio.

Dėkoju už pokalbį.

■

Kultūros barai, atsidūrę sunkioje finansinėje padėtyje, prašo skaitytojų, kad 2% sumokėto pajamų mokesčio jie skirtų žurnalo leidybai. Tuo tikslu reikia užpildyti specialią formą FR0512. VšĮ „Kultūros barų“ leidykla kodas 302514590.